

František Šmahel

Trnitá historikova cesta za poznáním (21. dubna 2009)

Prof. PhDr. František Šmahel, DrSc., Dr. h. c. (* 17. srpna 1934, Trhová Kamenice, okres Chrudim) je v současné době právem považován za jednoho z nejvýznamnějších českých historiků a zároveň patří mezi nejuznávanější a nejznámější představitele české vědy vůbec. I on vystudoval současně s historií obor archivnictví – a třebaže podobně jako prof. Hlaváček profesi archiváře nikdy nevykonával, má k tomuto povolání mnoho co říci. Jeho osudy však byly spleťtější – ještě předtím, než mohl začít studovat, pracoval jako horník v dole „Jan Šverma“ v Ostravě, po studiích byl několik let ředitelem Městského muzea v Litvínově, až v roce 1964 nastoupil jako vědecký pracovník do Historického ústavu ČSAV v Praze. V době normalizace jej ale musel v roce 1974 opustit a několik let pak působil jako řidič tramvaje v Dopravním podniku hlavního města Prahy. Až v roce 1980 se opět začal věnovat práci historika, když jej zaměstnalo Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře, kde mohl rozvíjet svou činnost až do roku 1989. V roce 1990 se vrátil do Historického ústavu a do roku 1998 byl jeho ředitelem, poté stál do roku 2004 v čele jím založeného Centra mediévistických studií. Byl činný i pedagogicky – nejprve v zahraničí, když ještě v osmdesátých letech přednášel na College de France v Paříži a dále na universitách v Lipsku, Bochumi, Bonnu a Marburgu, po roce 1990 také v Kostnici, Berlíně, Bamberku, Fribourgu, Eichstättu, Mnichově, Londýně a Erlangen. V roce 1991 se habilitoval a v roce 1994 stal profesorem na Filosofické fakultě University Karlovy v Praze, kde byl v letech 1993–1998 vedoucím Semináře českých středověkých dějin. Další činnost prof. Šmahela je velmi bohatá – byl či dosud je členem mnoha redakčních rad různých periodik (*Dějiny a současnost*, *Medievalia Bohemica*, *Husitský Tábor*, *Český časopis historický* – od 1990), členem různých domácích či zahraničních odborných komisí a grémií (např. členem mezinárodní komise pro dějiny universit, akademické rady Central European University v Budapešti, Koordinační rady vlády ČR pro vědu a technologie, České komise pro vědecké hodnosti, Akreditační komise, Komise Českého historického ústavu v Římě), členem různých vědeckých rad, Národního komitétu českých historiků, Učené společnosti ČR (a v letech 1998–2004 jejím místopředsedou a předsedou), Collegia Carolina v Mnichově (od 1994), edičního podniku *Monumenta Germaniae Historica* (od 2003), apod. Je čestným členem Sdružení historiků ČR a navíc zahraničním členem Americké historické asociace (*Americal Historical Association*), korespondenčním členem Britské akademie (*British Academy*) a Královské historické společnosti (*Royal Historical Society*). Za svou činnost obdržel prof. Šmahel řadu ocenění doma i v zahraničí – např. stříbrnou medaili University Karlovy, medaili Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách, medaile ministryně školství, mládeže a tělovýchovy I. a II. stupně, cenu *Praemium Bohemiae*, *Max Planck Research Award*, *Forschungspreis der Stiftung Historisches Kollegium München* nebo *Hans-Sigrid-Preis* University v Bernu, naposledy ocenění „Česká hlava“ (2013). V roce 2002 mu bylo uděleno státní vyznamenání „Za zásluhy“ I. stupně, mezi své čestné doktory jej od roku 2008 počítá i Jihočeská universita. Neméně obsáhlý by byl výčet publikační činnosti prof. Šmahela, z nejdůležitějších knižních publikací je možno zmínit alespoň dřívější práce „*Humanismus v době poděbradské*“ (Praha 1963), „*Jeroným Pražský. Život revolučního intelektuála*“ (Praha 1966), „*Jan Žižka z Trocnova*“ (Praha 1969), „*Idea národa v husitských Čechách*“ (vydané původně českobudějovickým nakladatelstvím Růže v roce 1972, ve druhém doplněném vydání v Praze 2000), podíl na „*Dějínách Tábora I-1, I-2*“ (České Budějovice 1989, 1990) a především impozantní čtyřsvazkové dílo „*Husitská revoluce*“ (Praha 1993, 2. vyd. 1995–1996, dále 2009), vydané i v německém překladu (Hannover 2002). Z dalších prací lze uvést alespoň knihy „*Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*“ (2001), „*Mezi středověkem a renesancí*“ (Praha 2002), „*Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*“ (2006), „*Nalézání,*

setkávání a míjení v životě jednoho medievisty“ (2009), „*Život a dílo Jeronýma Pražského*“ (2010), „*Basilejská kompaktáta*“ (2012), „*Diví lidé (v imaginaci) pozdního středověku*“ (2012) a „*Jan Hus. Život a dílo*“ (2013).¹

Milé kolegyně, milí kolegové. Nejsem si jist, zda Vás takto jako příští archiváře mohu oslovit, neboť v archivech jsem pracoval jen jako brigádník. Přesto, jak záhy uslyšíte, i tato krátká praxe mi pomohla při mém prvním seznamování s originálními prameny.

Kde mám začít? Paní docentka na mně nechala, o čem budu mluvit.² Když už jsem se ocitl ve Vašem milém kruhu, tak Vám s potěšením prozradím, že má vědecká dráha začala právě v budějovickém archivu. Nikoli přímo na tomto místě, neboť okresní archiv, jak jsem si ověřil u pana ředitele, se tehdy nalézal na českobudějovické radnici. Bylo to zřejmě při exkurzi, kterou vedl tehdejší asistent pražské katedry pomocných věd historických Ivan Hlaváček.³ Byl tu s námi i Dušan Třeštík,⁴ jemuž, jak si vzpomínám, archiv nic přitažlivého nenabídl, zatímco já jsem měl větší štěstí. Pozorně jsem poslouchal výklad tehdejších archivářů, hlavně pana doktora Šimečka,⁵ v mých očích už tehdy velkého vědce, i ředitele soudruha Bohumíra Janouška,⁶ od nichž jsem se dozvěděl, že ve fondech „mají taky něco k Žižkovi.“

Zbystřil jsem pozornost, a třebaže jako posluchač prvního nebo druhého ročníku jsem byl pouhé „ucho“, chtěl jsem se dozvědět více. Ukázalo se, že jistý Žižka vystupuje v rejstříku

¹ Viz Jaroslav PÁNEK – Petr VOREL a kol. (edd.), *Lexikon současných českých historiků*. Praha 1999 (dále *Lexikon současných českých historiků*), s. 299–301; Radek LIPOWSKI – Lumír DOKOUPIL – Aleš ZÁŘICKÝ a kol. (edd.), *Lexikon českých historiků 2010*. Ostrava 2012 (dále *Lexikon českých historiků 2010*), s. 520–521. Bibliografie za léta 1956–2009 se nachází v knize *Nalézání, setkávání a míjení v životě jednoho medievisty*, Praha 2009, s. 466–520.

² Písemná podoba zachovává původní sled výkladu, avšak ve stylisticky upravené podobě. Většinu poznámek připojila editorka.

³ Prof. PhDr. **Ivan Hlaváček**, CSc. – viz medailonek u textu v tomto svazku.

⁴ PhDr. **Dušan Třeštík**, CSc. (1933 Sobědruhy, okres Teplice – 2007 Praha), významný český historik, medievista se zaměřením na dějiny raného a vrcholného středověku ve středovýchodní Evropě v 6.–12. století. Viz *Lexikon současných českých historiků*, s. 317; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 553–554.

⁵ PhDr. **Zdeněk Šimeček**, CSc. (* 1929 Praha), český historik, někdejší pracovník Městského archivu v Táboře (1952) a Okresního archivu v Českých Budějovicích (1954–1955), poté pracovník Novinářského studijního ústavu v Praze (1955–1962, knihovník a bibliograf), Československo-sovětského institutu v Praze (1962–1965), Ústavu dějin evropských socialistických zemí, resp. Ústavu dějin východní Evropy v Brně (1965–1993, vědecký pracovník) a Historického ústavu AV ČR v Brně (1993–1994, vědecký pracovník). Autor řady prací k dějinám hospodářství, obchodu, dopravy, zpravodajství aj. období středověku a počátků novověku. Viz Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000 (dále *BSAČZ*), s. 625–626; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 516.

⁶ Prof. PhDr. **Bohumír Janoušek**, CSc. (1924 České Budějovice – 2007 tamtéž), český archivář a historik, vedoucí Městského archivu České Budějovice (1946–1951), Státního archivu Třeboň (1951–1958) a okresního archivu České Budějovice (1958–1959). Poté vedoucí kulturního oddělení Krajské odborové rady České Budějovice (1959–1960) a nakonec vedoucí katedry dějepisu a profesor Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích (1960–1983). Spoluautor *Průvodce po fondech Státního archivu v Třeboni 1* (1957), autor různých historických prací v době normalizace (mj. *Revoluční tradice jižních Čech*. České Budějovice 1971; *Úvod do studia dějepisu 1-2*. České Budějovice 1981). Působil i jako člen redakční rady Archivního časopisu (1955–1958) a vedoucí redakce Jihočeského sborníku historického (1953–1973). Nositel socialistických vyznamenání Za zásluhy o výstavbu (1974) a Za obětavou práci pro socialismus (1989). Viz *BSAČZ*, s. 276; nekrolog Bohumila Jirouška in *JSH* 76, 2007, s. 302–303.

budějovického lapkovského bratrstva. Slovo „lapka“ už je skoro neznámé, ale v jižních Čechách mělo dlouhou tradici. Pokusil jsem se té drobné záhadě přijít na kloub. I nahodilé nápady je třeba sledovat, neboť nepřicházejí často, a když se objeví, vyplatí se za nimi jít. Požádal jsem o pomoc seminář pomocných věd historických⁷ na pražské Filosofické fakultě, kam byl rukopis na nějaký čas zapůjčen a uložen ve starodávném sejfu. Byl to takový úzký rejstřík, který se mohl nosit ve škorní, což mu dodávalo nádech romantičnosti. (Vstup dr. Koldy s lapkovským rejstříkem: „Je to ono, doufám?“) Ano, díky, velmi dobře si vzpomínám na tu dřevěnou vazbu. Na pomocných vědách se tehdy kdekdo zabýval městskými knihami, drobný lapkovský rejstřík nikoho nezajímal. Rejstřík jsem poctivě přepsal, připsal k němu úvod a obojí zaslal do soutěže, kterou vypsal Jihočeský sborník historický. Ctižádostivost patří k mládí, někdy však nemusí být na škodu poměřit své síly se staršími odborníky nebo učiteli. První cenu v soutěži získal prof. František Kavka,⁸ já jsem však také nevyšel naprázdno, neboť se mi dostalo zvláštního ocenění. A protože šlo o příspěvek k dějinám Českých Budějovic, snad mi nebudete mít za zlé, že jsem tu svoji první odbornou publikaci připomenul.

Nebyla to ale první dílko, které jsem v životě otiskl. Mnohem dříve, to mi bylo čtrnáct let, jsem do Chrudimských okresních novin poslal sdělení, že se v Trhové Kamenici, mém rodném městečku, koná skautské jamboree⁹ a že na programu budou také závody v pytlí. Uznáte, že to byla důležitá zpráva. Zařadil v ní však tiskařský šotek, takže se v mém sloupečku objevily „závody v pypli“. Od té doby se bojím nahlédnout do každé své čerstvě vytištěné studie či knihy. Bohužel, zpravidla mi hned do oka padnou chyby, které jsem přehlédl.

Seznámení s rejstříkem budějovického lapkovského bratrstva mi pootevřelo jiný pohled na husitství, odlišný od školních učebnic i od knih Josefa Macka,¹⁰ z nichž se mohlo zdát, že se v 15. století vše v Čechách točilo kolem husitů a že tu kdekdo přijímal z kalicha. Ale ono to tak docela nebylo. České Budějovice si ve svém okolí navzdory Táboru dělaly, co chtěly. Místní měšťané se vydávali na loupeživé „rajsy“, podobně jako si husité vyjížděli do blízkých Rakous,

⁷ Seminář pomocných věd historických byl až do 1. září 1964 součástí oddělení pomocných věd historických a archivnictví při katedře českých dějin, dnešní samostatná katedra vznikla až poté.

⁸ Prof. PhDr. **František Kavka**, CSc. (1920 Praha – 2005 tamtéž), český archivář a historik, asistent (1950–1953) a prorektor (1952/53) Vysoké školy politických a hospodářských věd v Praze, profesor katedry českých dějin Filosofické fakulty University Karlovy v Praze (1953–1969 a 1990) a současně archivář University Karlovy a externí ředitel Ústavu dějin UK (1959–1970), za normalizace vedoucí sbírkového oddělení Státního židovského muzea v Praze (1971–1980). Autor řady prací k dějinám středověku a raného novověku, nositel různých ocenění. Viz *BSAČZ*, s. 306–307; *Lexikon současných českých historiků*, s. 132; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 233–234.

⁹ Jamboree je velké skautské setkání pořádané na národní nebo mezinárodní úrovni.

¹⁰ PhDr. **Josef Macek** (1922 Řepov, okres Mladá Boleslav – 1991 Praha), přední český marxistický historik, absolvent Státní archivní školy (1946–1948), 1952–1969 ředitel Historického ústavu ČSAV. Viz *BSAČZ*, s. 391–392. K němu Bohumil JIROUŠEK, *Josef Macek: mezi historií a politikou*. Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2004.

když jim došlo víno. Husité na své „spanilé“ jízdy jezdili hlavně na podzim, kdy byly plné vinné sklepy. Budějovíci zase čekali na to, co Táboři dovezou, a pak se vydávali do jejich zázemí urvat něco z jejich kořisti, nebo jim uškodit.

Moje radost z prvního článku¹¹ dlouho netrvala, neboť záhy nato jsem v třeboňském Státním archivu objevil tři další doplňující rejstříky. Zhruba po třech letech jsem je pak s obšírným komentářem vydal v časopise *Historie a vojenství*,¹² který převážně publikoval ideově jednostranné statě o vítězství sovětských vojsk v druhé světové válce. Sotva si budete umět představit, co bylo v roce 1958 povoleno u nás psát o tomto tématu. Když redaktor dostal na stůl můj příspěvek, nechtěl věřit, že ještě někdo píše odborné články z pradávného středověku. Článek však zde bez potíží vyšel, což se tehdy rovnalo malému zázraku. Tím také můj výzkum budějovických lapků skončil. Byl nejvyšší čas, protože dívka, s kterou jsem chodil, mi začala přezdívat „lapkolog“.

Třeboňský archiv¹³ se také stal mojí první archivní štací. Tehdejší atmosféra zámku a jeho dlouhá chodba, kde na skříních byly uloženy velké panské nočníky, by se Vám asi také zamlouvaly. V noci jsem tu byl zavřen a ponechán své studijní samotě a paní Perchtě, kterou jsem však nepotkal.¹⁴ Strávil jsem zde dvoje prázdniny, k velké nelibosti své dívky. Je na čase se přiznat k jisté duševní úchylce, neboť od prvního dne, kdy jsem vstoupil na pražskou Filosofickou fakultu, jsem si této studijní výsady velice vážil. Na fakultu jsem se dostal velkým skokem z ostravského dolu „Jan Šverma“, kde jsem se po maturitě snažil vylepšit svůj kádrový profil pokaženým špatným původem. Rok v dolech mne obohatil o často neuvěřitelné zážitky a zkušenosti, na druhé straně mne však oddálil od vysoké školy. Ztrátu jsem se pak snažil dohnat, což moji mladší spolužáci někdy považovali za podivínství svého druhu.

První vysokoškolské prázdniny, jak už jsem se zmínil, jsem celé strávil v třeboňském archivu, kde jsme spolu s Ádou Kalným, příštím vydavatelem *Popravčí knihy pánů z Rožmberka*,¹⁵ dostali za úkol uspořádat městský archiv.¹⁶ Vojáci ho krátce předtím navozili

¹¹ František ŠMAHEL, *Rejstřík budějovického lapkovského bratrstva 1434–1435*. In: JSH 25, 1956, s. 1–15.

¹² TÝŽ, *Česko-budějovické vojenské rejstříky z doby husitské*. In: *Historie a vojenství* 1958, s. 321–367.

¹³ Mínen Státní oblastní archiv Třeboň.

¹⁴ Mínená známá Bílá paní rožmberská, kterou údajně v Třeboni viděl Bohuslav Balbín (1621–1688), který archiv navštěvoval v letech 1657–1662.

¹⁵ **Adolf Kalný**, prom. hist. (1928 Třeboň, okres Jindřichův Hradec – 2013 tamtéž), český archivář. Dlouholetý pracovník archivu v Třeboni – nejprve vedoucí Okresního archivu Třeboň (1955–1956), poté pracovník Státního (oblastního) archivu Třeboň (1956–1994), v letech 1975–1990 vedoucí oddělení. Působil i jako vedoucí semináře PVH na katedře historie Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích (1985–1989). Autor různých historických prací, spoluautor *Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Třeboni 4* (1959) a edice *Documenta bohemia bellum tricennale illustrantia* (1972–1981), editor *Popravčí knihy pánů z Rožmberka* (1993). Viz *BSAČZ*, s. 298.

¹⁶ Tj. archiv města Třeboň.

na jednu hromadu do jedné z prázdných zámeckých místností. Když jsme tu spoušť spatřili, nechtěli jsme věřit svým očím. Chodili jsme kolem té obrovské hromady, vybírali nejdříve pergameny a pak starodávné úřední knihy. Věřte mi, byl to pro mne nezvyklý zážitek, neboť až do té doby jsem se k originálním dokumentům dostal jen zcela výjimečně.

Po celý den jsem se těšil na konec pracovní doby, protože teprve tehdy jsem ve studovně mohl probírat proslulou sbírku „Historica“,¹⁷ kterou při svých pobytech v Třeboni sestavil František Palacký. I večer jsem se mohl po archivu a jeho dlouhé zámecké chodbě pohybovat, což dnes zní takřka neskutečně. Přesto pro mne „Historica“ byla velkým zklamáním. Archiválie jsem sice probíral kus po kuse, nic nového jsem však v nich neobjevil, neboť vše důležité vydal nebo jinak zpřístupnil již sám Palacký v prvních šesti svazích *Archivu českého*!¹⁸ Měl sice k ruce kopisty, kteří znali latinu i historické řemeslo, to však nijak nezmenšuje jeho zásluhy. Prostě se mi zdálo, že jsem přišel „s křížkem po funuse“. Teprve později, když jsem v Muzeu husitského revolučního hnutí zpracovával *Dějiny Tábora*,¹⁹ jsem zjistil, že důležité nebylo jen to, co Palacký sepsal a vydal, ale i to, co opomenul.

Leč ani ty nevydané kusy v korespondenci Oldřicha z Rožmberka na mne nečekaly, neboť je v obdivuhodném *Listáři* ve čtyřech svazcích vydala paní doktorka Blažena Rynešová.²⁰ Na mne už zbyly jen paběrky, které mi pomohl sebrat tábořský kolega, později ředitel Okresního archivu, Rudolf Tecl.²¹ Jeho vášní bylo jezdit po archivech a shromažďovat neznámé nebo alespoň nevydané písemnosti k dějinám Tábora a jeho okresu. Nelitoval by zajet až do Košic, kdyby tam byla naděje nějaké *Taboriensia* objevit. Do jejich zpracování se mu příliš

¹⁷ Sbírká *Historica* Třeboň, která je uložena ve Státním oblastním archivu v Třeboni (od roku 2000 Národní kulturní památka), vznikla výběrem písemností především z rožmberského, ale také švaberského a dalších archivů, které mají prvořadý význam pro politické dějiny středověkého a raně novověkého Českého státu s četnými přesahy do blízkého i vzdáleného zahraničí. Z materiálu uloženého v této sbírce čerpala a stále čerpá celá řada historiků, včetně autorů zásadních syntetizujících děl a dalších monografií obírajících se dějinami českých zemí. Na novodobé uspořádání sbírky měl nezanedbatelný vliv sám zakladatel moderního českého dějepisce František Palacký. Pro období po roce 1526 viz Tomáš STERNECK (ed.), *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. Díl 1. Písemnosti z let 1526–1535*. Praha 2010.

¹⁸ František PALACKÝ (ed.), *Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské I–VI*, Praha 1840–1872.

¹⁹ *Dějiny Tábora I/1*. České Budějovice 1989; *Dějiny Tábora I/2*. České Budějovice 1990.

²⁰ PhDr. **Blažena Rynešová** (1900 Třeboň, okres Jindřichův Hradec – 1944 Praha), česká historička. Absolventka Filosofické fakulty University Karlovy a Státní archivní školy, pracovnice Státního ústavu historického, kde převzala přípravu vydání části Regest pro dobu Karla IV. Autorka různých historických prací a zejména edice *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. I. 1418–1437*. Praha 1929 (Archiv český 20); *II. 1438–1444*. Praha 1932 (Archiv český 21); *III. 1445–1448*. Praha 1937 (Archiv český 23); Blažena RYNEŠOVÁ – Josef PELIKÁN (edd.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. IV. 1449–1462*. Praha 1954

²¹ PhDr. **Rudolf Tecl** (1950 Tábor – 2005 tamtéž), český archivář a historik, nejprve pracovník Muzea husitského revolučního hnutí Tábor (1973–1984, od 1978 vedoucí historik a statutární zástupce ředitele), poté dlouholetý ředitel Státního okresního archivu v Táboře (1984–2005). Autor řady převážně materiállových studií k regionálním dějinám a dějinám husitské revoluce (ČsČH, JSH, Výběr, Husitský Tábor, Tábořský archiv, aj., spoluautor *Dějin Tábora I/1* (České Budějovice 1988). Viz *BSAČZ*, s. 654; *Lexikon současných českých historiků*, s. 349–350; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 543–544.

nechtělo, raději mi ta *nova* přistrčil. Víc jsem si ani přát nemohl. Seděl jsem doma a stále jsem měl co dělat. Myslím, že to naší společné práci na *Dějinách Tábora* jen prospělo.

Dostal jsem na časové ose dále, než jsem zamýšlel, ale zůstanu ještě na chvíli u svého desetiletého působení v táborském Muzeu. S přispěním Rudolfa Tecla totiž vznikly i některé mé studie, které by Vás z metodického hlediska mohly zajímat. Jde tu zejména o spleť otázky tzv. táborského urbáře, a to v té podobě, kterou pro svoji edici z roku 1884 [!] zvolil František Augustin Slavík.²² Věcně vzato, autor nezůstal čtenáři nic dlužen. Vše co se v jeho době zdálo důležité, uvedl v textu nebo parafrázoval v příloze. Zamlčel však, že nejde o jednotlý pramen, nýbrž o uměle vytvořený svod z deseti urbaniálních rejstříků. Když jsem to v táborském Okresním archivu zjistil, nezbylo mi nic jiného než rejstříky podrobně prozkoumat. Ukázalo se, že jde o vzácný soubor navzájem se doplňujících evidenčních pomůcek táborské vrchnosti na Podblanicku z let 1498 až 1531.²³

Samo o sobě bylo přínosné už to, že jsem uměle vytvořený táborský urbář nahradil souborem dosud neprozkoumaných originálních pramenů. Druhé zjištění bylo podle mého soudu neméně závažné, neboť rozbilo marxistickou teorii neustálého zhoršování situace na českém venkově, s níž přišel František Graus,²⁴ a kterou po něm rozpracoval Rostislav Nový.²⁵ Tato teorie vznikla tím, že se porovnávaly ojedinělé dochované urbáře ze stejných vesnic, avšak z rozdílných časových období, která mnohdy dělilo několik desítek let. Když

²² František Augustin SLAVÍK, *Panství táborské a bývalé poměry jeho poddaných*, Tábor 1884.

²³ Více k této edici František ŠMAHEL, *Chvála pomocných věd historických*, AUC-Philosophica et Historica 1. Z pomocných věd historických XIII, Praha 1996, s. 27–39, zde zvl. s. 29–31, a TÝŽ, *Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*. In: SVPP 22, 1981, s. 171–201.

²⁴ Prof. **František Graus** (1921 Brno – 1989 Basilej, Švýcarsko), česko-německý historik židovského původu, věnoval se kulturním, sociálním a hospodářským dějinám raného i pozdního středověku. Značnou část druhé světové války strávil v Terezíně, na podzim 1944 byl převezen do vyhlazovacího tábora Birkenau a poté do koncentračního tábora Taucha (pobočka Buchenwaldu). Po válce pracovník Historického ústavu ČSAV, spolu s Josefem Mackem přední představitel marxistického dějepiscetví. V 60. letech změnil své postoje i historický přístup, v roce 1967 získal profesuru, po 21. srpnu 1968 odešel nejprve do SRN a poté do Švýcarska, kde od roku 1972 až do smrti působil jako profesor v Basileji. Byl též absolventem Státní archivní školy v Praze (1946–1948). Viz *BSAČZ*, s. 194; více k němu Naděžda MORÁVKOVÁ, *František Graus a česká poválečná historiografie*, Praha 2013.

²⁵ Doc. PhDr. **Rostislav Nový**, CSc. (1932 Praha – 1996 tamtéž), český historik, vysokoškolský pedagog. Po krátkém zaměstnání ve Státním ústředním archivu v Praze (1956–1958, mladší archivní pracovník) působil takřka celý život (1958–1996) na Filosofické fakultě v Praze, nejprve v oddělení archivnictví a PVH katedry českých dějin, od roku 1964 na samostatné katedře pomocných věd historických a archivního studia. Vedoucí redaktor Sborníku archivních prací (1993–1996) a časopisu Dějiny a současnost (1992–1996), člen vědecké archivní rady Ministerstva vnitra (1990–1996). Autor řady historických prací zejména k středověkým dějinám a středověké diplomatie (*Pečeti pražských a olomouckých biskupů*. In: SAP 1960; *Listiny pražských biskupů 11.–14. století. Diplomatieko-správní rozbor*. Praha 1961; *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1356. Katalog*. Praha 1963; *Studie o předhusitských urbářích I*. Sborník historický 1965; *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha 1972), jeden ze spoluautorů knihy *Vademecum pomocných věd historických* (s I. Hlaváčkem a J. Kašparem, 1. vyd. Praha 1988). Viz *BSAČZ*, s. 459.

otevřete druhý díl Grausových *Dějiny venkovského lidu*,²⁶ je tam většina z nich sepsána. Mnohé z nich už vydal Josef Emler,²⁷ několik později Rostislav Nový²⁸ a další kolegové.

Metoda spočívala ve srovnání sociální skladby vesnic v různých obdobích. Porovnávalo se, kolik bylo např. takzvaných jednolánků, to jest velkých sedláků, kolik drobných hospodářů apod. Pokud z mladších urbářů bylo možné doložit zvětšování velkých gruntů a naopak přírůstek drobných usedlostí, bylo to považováno za postupující zbídačování českého venkova. Zdálo se to být v souladu s tzv. „selskou logikou“, ta však v tomto případě zaváděla. Když jsem údaje deseti urbářů rozkreslil podle vesnic, zjistil jsem, že změny v držení gruntů většinou vyplývaly ze sňatkových aliancí a z následného spojování či rozdělování gruntů. Tento jev ostatně dobře známe i z pozdějších dějin českého venkova. Ozřejmím to na následujícím příkladu: jméno sedláka, který měl jen dvě dcery, z rejstříku časem zmizelo, neboť držitelem gruntu se stal jeden z jeho zeťů. Druhý zeť byl, dejme tomu, jedináčkem, a proto mohl zděděný grunt rozšířit o pozemky z věna své ženy. Tak prostě se mohly zvětšovat i zmenšovat selské grundy, aniž by docházelo k násilnému vykořisťování chudých hospodářů tehdejšími „kulaky“.

Vrátím se ještě k svým studentským létům, protože se mi podařilo něco, co později už jen naprosto výjimečně, tj. opravit omyl velkých historiků. Neberte to, prosím, jako vychloubování, nýbrž jako povzbuzení k samostatnému myšlení a bádání v době, kdy máte ještě svěží mozek otevřený novým podnětům. Tušíte už, že číst prameny mne bavilo, a to i prameny známé a dobře přístupné. Jedním z nich byla faksimile nejstarších katalogů University Karlovy. Hned dodám, že jde o jeden z nejcennějších pramenů naší písemné kultury, neboť zachycuje téměř 2500 svazků knih. Nikoli děl, těch je v nich obsaženo mnohem více. Když jsem faksimilii kolejních katalogů, která vyšla 1948 k výročí University Karlovy,²⁹ otevřel, dočetl jsem se, že jeden z katalogů měl náležet koleji královny Hedviky. O té se v rukopisu nic nedočtete, zato je v něm velké množství údajů o koleji Rečkově, které také jeden z katalogů patřil. V celku snadno se mi podařilo novou atribuci doložit a opravit tak omyl, který svou nepozorností způsobil katalogizátor rukopisů pražské Universitní knihovny, jinak velice vážený a zasloužilý badatel Josef Truhlář.³⁰ A protože jeho mínění převzala do své edice i paní doktorka Emma

²⁶ František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. století do roku 1419*. Praha 1957.

²⁷ Josef EMLER (ed.), *Decem registra censuum Bohemica, compilata aetate bellum Hussiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*. Praha 1881.

²⁸ Rostislav NOVÝ, *Studie o předhusitských urbářích I*. In: Sborník historický 13, 1965, s. 5–64.

²⁹ *Katalogy knihoven kolejí Karlovy University*, Praha 1948. Autory úvodního textu byli Josef Bečka a Emma Urbánková.

³⁰ PhDr. **Josef Truhlář** (1840 Talín u Protivína, okres Písek – 1914 Praha), literární historik, knihovník, kustod pražské Universitní knihovny (dnes Národní). Vydal především dvoudílný katalog jejích latinských rukopisů (*Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I-II*. Praeae 1905–1906), poté katalog rukopisů českých (*Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a*

Urbánková,³¹ která byla jeho nástupkyní v oddělení rukopisů a starých tisků, bál jsem se do Universitní knihovny přijít. K tomu ještě dodávám, že teprve na konci života jsem se dostal k edici tohoto vzácného pramene, kterou připravujeme s paní dr. Zuzanou Silagiovou.³²

Nebyl to z hlediska paní doktorky Urbánkové můj jediný prohřešek. Vyčítavě se na mne podívala i v roce 1964, kdy jsem uveřejnil v *Dějínách a současnosti* článek *Královrah na českém trůně?*, který se zabýval pomluvami o údajném zavraždění Ladislava Pohrobka příštím českým králem Jiřím z Poděbrad.³³ Jiřík byl téměř členem Urbánkovy rodiny, a proto již název článku, byť s otazníkem, považovala za známku nevkusy. Dnes vím, že šlo o stejně nevhodnou provokaci, jakou někdy vyčítám mladým umělcům, kteří na sebe chtějí upozornit. V mém případě šlo o netaktnost o to větší, že jsem často a velice rád chodil za starým pánem, akademikem Rudolfem Urbánkem,³⁴ který si mne oblíbil, a jenž mne pověřoval drobnými úkoly odborného rázu. Po rozhovoru s ním jsem nejednou musel přišívat knoflík na saku, který bezděky ukroutil, když mi něco zaníceně vykládal.

Universitní prameny mne stále více přitahovaly, třebaže právě tento typ pramenů vyžaduje náročnou filologickou, kodikologickou i paleografickou přípravu. Zájem o osudy mistra Jeronýma Pražského mne přivedl k rukopisu E 45 Knihovny pražské metropolitní kapituly s přípravou výroční universitní disputace, tzv. kvodlibetu, který se odehrál krátce před

universitní knihovny pražské. Praha 1906). Viz František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha 1997 (dále *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*), s. 421, 433–434; Jindřich MAREK, *Historické fondy Národní knihovny ČR. Stručné dějiny jejich zpracování*. In: Knihovna [online] 2007, roč. 18, č. 2, s. 99–118, dostupné na <http://knihovna.nkp.cz/knihovna72/marek.htm>.

³¹ PhDr. **Emma Urbánková** (1909 Louny – 1992 Praha), dlouholetá pracovnice (1933–1992) a vedoucí (1945–1979) oddělení rukopisů a starých tisků Národní (dříve Státní) knihovny v Praze, odbornice na rukopisy a inkunábule, dcera historika Rudolfa Urbánka. Mj. zpracovala klementinské zlomky nejstarších českých legend (*Klementinské zlomky nejstarších českých legend*. Praha 1959) a *Bohemika Městské knihovny v Žitavě ve fondu Státní knihovny ČSR Universitní knihovny* (s B. Wižďálkovou, Praha 1971), vydala *Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích* (Praha 1959), faksimile *Pasionálu Přemyslovny Kunhuty* (s K. Stejskalem, Praha 1975), *Soupis prvotisků českého původu* (Praha 1986) a dodatky ke *Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. Století (Díl. 1. Prvotisky (do r. 1500))*. Praha 1994). Byla i členkou Vědecké archivní rady Ministerstva vnitra (1975–1989). Viz J. MAREK, *Historické fondy Národní knihovny ČR. Stručné dějiny jejich zpracování*; Kamil BOLDAN, *In memoriam Dr. Emma Urbánková*. In: *Studie o rukopisech* 30, 1993/1994, s. 147–152; *BSAČZ*, s. 676.

³² Edice má vyjít pod názvem *Conspectus librorum altissimi collegiorum Universitatis Pragensis / Die ältesten Bücherkataloge der Prager Universität* v řadě *Corpus Christianorum – Continuatio mediaevalis*, Tomus XXXVIIb, Supplementum II. PhDr. **Zuzana Silagiová**, vědecká pracovnice Kabinetu pro klasická studia Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i. Specializuje se na středolatinskou lexikografii a edice středověké latinské literatury, je hlavní redaktorkou *Slovníku středověké latiny v českých zemích* a jeho v projektu *Dictionnaire du latin médiéval* Mezinárodní akademické unie v Bruselu.

³³ František ŠMAHEL, *Jiří z Poděbrad II. Královrah na Českém trůně?*. In: *Dějiny a současnost* 6, 1964, č. 3, s. 14–19.

³⁴ Prof. PhDr. **Rudolf Urbánek** (1877 Slaný, okres Kladno – 1962 Praha), český historik. V roce 1916 se stal docentem českých dějin na filosofické fakultě pražské české university, od roku 1920 působil jako profesor nově založené Masarykovy university v Brně. Specializoval se na středověké české dějiny, jeho nejvýznamnějším dílem je čtyřsvazkový *Věk poděbradský (České dějiny III/1–4)*. Praha 1915–1962). Viz *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 703–710.

vyhlášením Dekretu kutnohorského v lednu 1409.³⁵ Dostat se do pražské kapitulní knihovny bylo tehdy velmi obtížné, a když se se mi to konečně podařilo, zažil jsem obrovské zklamání. Rukopisu jsem nebyl s to porozumět. Bylo v něm tolik zkratk a latinských výrazů z různých disciplín, že jsem musel vyhledat pomoc svého váženého staršího kolegy pana dr. Jiřího Kejře,³⁶ který k tomuto typu pramenů pronikl jako nikdo jiný před ním. Trvalo mi pak pěknou řádku let, než jsem se mohl ke kvodlibetům vrátit, objevit příručky dvou dosud neznámých výročních disputací a posléze i rozšířit počet filosofických děl Jeronýma Pražského.³⁷

Protože skáču z jedné věci na druhou, teprve nyní se přiznám, že jsem se husitství zprvu nechtěl vůbec věnovat. Od gymnaziálních lavic jsem si však s sebou nesl touhu lépe poznat život a působení mistra Jeronýma Pražského. Tehdy mne ovšem Jeroným nezaujal jen jako Husův pomocník v evangeliu a nonkonformní reformátor, nýbrž jako filosof humanistického ražení, o jehož výmluvnosti a učenosti napsal obdivnou epistolu Poggio Bracciolini, jeden z předních humanistů své doby.³⁸ V kvintě chrudimského gymnázia nás s ní seznámil pan profesor Miroslav Hanuš,³⁹ který tak určil směr mého prvního odborného směřování. Moje kniha o Jeronýmovi z roku 1966 dosud nese stopy těchto mladistvých sympatií.⁴⁰ Druhá kniha, v níž jsem shrnul výsledky svého celoživotního studia, má naopak prostý podtitul *Zpráva o výzkumu*. Mimo jiné jsem v ní vysvětlil, proč jsem se i já stal obětí omylu o Jeronýmově raně humanistické orientaci.⁴¹ Opravil jsem v ní i některé jiné své omyly. Ty k poznávání patří, je však třeba je opravovat a pokorně přiznat.

V případě Jeronýma Pražského můj nejzávažnější problém spočíval v rozporu mezi jeho věhlasem a počtem dochovaných spisů. Jeroným ve světě platil za většího učence i lepšího

³⁵ Více k tomuto typu pramenů Jiří KEJŘ, *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*. Praha 1971.

³⁶ Doc. JUDr. **Jiří Kejř**, CSc. (* 1921 Praha), český historik se specializací na středověké právní dějiny, dějiny měst a husitství, pracovník Kabinetu dějin státu a práva v ČSR ČSAV (1952–1955), Ústavu práva ČSAV (1956–1972) a Komise pro soupis a studium rukopisů při Ústředním archivu ČSAV (1973–1985), externí vyučující na Právnické fakultě v Brně a Husitské teologické fakultě UK. Autor řady významných prací – mj. *Mistři pražské univerzity a kněží táborští* (Praha 1981), *Husité* (Praha 1984), *Dějiny pražské právnické univerzity* (Praha 1995), *Vznik městského zřízení v českých zemích* (Praha 1998), *Husův proces* (Praha 2000) a paměti *Žil jsem ve středověku* (Praha 2012). Viz *Lexikon současných českých historiků*, s. 133; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 235.

³⁷ František ŠMAHEL, *Ein unbekanntes Prager Quodlibet von ca. 1400 des Magisters Johann Arsen von Langenfeld*. In: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 33-1, 1977, s. 199–215; TÝŽ, *Kvodlibetní diskuse ke kvestii principalis Michala z Malenic roku 1412*. In: *AUC-HUCP* 21-1, 1981, s. 27–52; TÝŽ, *Univerzitní kvestie a polemiky mistra Jeronýma Pražského*. In: *AUC-HUCP* 22-2, 1982, s. 7–41.

³⁸ František ŠMAHEL, *Poggio und Hieronymus von Prag. Zur Frage des hussitischen Humanismus*. In: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*. Köln - Wien 1988, s. 75–91. **Francesco Poggio Bracciolini** (1380–1459), významný humanista a historik, autor řady významných prací, znalec latinských rukopisů z německých, švýcarských a francouzských klášterů.

³⁹ **Miroslav Hanuš** (1905 Praha – 1995 Chrudim) prozaik, příslušník generace vstupující do literatury za okupace, autor psychologických próz, v letech 1937–1968 gymnaziální profesor v Chrudimi. Viz *Lexikon české literatury 2/I, H-J*, Praha 1993, s. 72–73.

⁴⁰ František ŠMAHEL, *Jeroným Pražský. Život revolučního intelektuála* Praha 1966.

⁴¹ TÝŽ, *Život a dílo Jeronýma Pražského*. Praha 2010.

řečníka než Hus. Zatímco však Hus po sobě zanechal desítky spisů, Jeroným jen pět šest drobných pojednání. Z pramenných svědectví jsem zjistil, že jich muselo být mnohem více. Konvolut jeho spisů, který nosil stále sebou, mohl sice shořet spolu s ním na kostnické hranici, jeho díla však musela kolovat v mnoha opisech, které se všechny nemohly vytratit nebo vzít za své. A jelikož jsem již z vlastní zkušenosti věděl, že se většina universitních traktátů a disputací dochovala anonymně, napadlo mne, zda by nebylo možné Jeronýmova díla v této mase většinou neprozkoumaných děl vysledovat.

S odstupem doby se sám divím, že jsem se pustil do časově i jinak náročného výzkumu, který snadno mohl být ztrátou času. Někteří z vás mohou stát před obdobnou volbou. Rozhodnutí asi nebude jen na Vás, neboť budete muset získat souhlas školitele. Nepoznané sice často čeká na vedlejších neprošlapaných stezkách, ani ty však nemusí vést k zlaté žíle. Nezdarem se nedejte odradit, cesta ke hvězdám, jak už říkali staří latiníci, vede přes překážky.⁴² Nalézt nosné téma je už samo o sobě stejně důležité jako vymyslet první větu. K obojímu štěstí nestačí, je třeba si osvojit potřebnou erudici a věnovat se výzkumu plnou duší. Věřte mi, jinak to nešlo ani dříve, dnes je však konkurence doma a i ve světě mnohem větší. Záhy se proto pozná, kdo si s historií jako vědou jen pohrává a kdo jí zcela propadne. Historik vydávající knihu je na tom dokonce hůře než sólista při koncertu. Obojí chce dřinu, potlesku se však většinou dočká jen ten druhý. I historik má právo na vlastní rodinu a pohyb na čerstvém vzduchu. Jako to všechno sladit vám neporadím, bude to na vás.

Svůj tvrdý úděl si badatelé, které žene touha po poznání, neuvědomují. Většinou jim ani nevadí, že jsou v práci od rána do večera. Pověstný svým studijním zanícením byl zejména František Michálek Bartoš.⁴³ Když vyšel druhý díl katalogu Knihovny pražské metropolitní kapituly,⁴⁴ Bartoš ho pročítal celou noc a ráno ještě před otevřením knihovny postával na Pražském hradě u jejích dveří, aby byl u vyhlédnutých rukopisů první na řadě. Jeho obavy, že ho někdo předejde, byly zbytečné, neboť jeho konkurenti klidně vyspávali. Prof. Bartoš měl nejen znamenité znalosti středověké literatury, ale i mimořádnou tvůrčí fantazii. Zvláště ho bavilo hledat autory pro anonymní díla a naopak doloženým autorům připisovat díla, která by

⁴² Autor má na mysli přísloví „*Per aspera ad astra*“.

⁴³ Prof. PhDr. **František Michálek Bartoš**, DrSc. (1889 Rychnov nad Kněžnou – 1972 Praha, Michálek bylo jméno jeho manželky za svobodna, které přijal později), český historik, archivář a vysokoškolský pedagog. Mezi lety 1914–1917 pracoval jako asistent v Knihovně Národního muzea, v roce 1922 se habilitoval na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké (od roku 1950 Komenského evangelické bohoslovecké fakultě) v Praze, kde od roku 1931 působil jako řádný profesor církevních dějin. Věnoval se především studiu reformace a husitského hnutí. Je autorem mj. svazků *Husitství* z řady *České dějiny* (II/5-8. Praha 1948–1966), *Soupisu rukopisů Národního muzea v Praze. I.-II.* (Praha 1926–1927) a paměti *Vzpomínky husitského pracovníka* (Praha 1970). Viz *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 710–716; *Biografický slovník českých zemí* 2, Praha 2005, s. 244–245.

⁴⁴ Antonín PODLAHA, *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské. II.* Praha 1922.

jim mohla patřit. Když se mu nějaká atribuce nepovedla, nevadilo mu to a hledal jiná řešení, která vrhal na papír a spěchal s nimi do redakcí novin a odborných časopisů. Byla to jiná doba, v první Československé republice vycházelo hodně novin a každé měly rozsáhlou kulturní rubriku, v níž se denně objevovaly recenze, polemiky a repliky.

Můj vážený učitel F. M. Bartoš, k němuž jsem chodil pro poučení i konzultace, mi byl mimo jiné vzorem při systematickém průzkumu literárních pozůstalostí čelných osobností české reformace. Jelikož z katalogů rukopisných sbírek, které mně v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století byly dostupné, doplnil seznam známých Jeronýmových děl již Pavel Spunar,⁴⁵ zaměřil jsem se na anonymně dochované filosofické spisy s problematikou tzv. univerzálií. Celkem se mi podařilo získat na 700 komentářů, samostatných traktátů, polemik a tzv. kvestií, jejichž evidenci jsem díky polským kolegům mohl vydat v jejich prestižní ediční řadě.⁴⁶

Možnost získat tak rozsáhlou fotodokumentaci se mi vynořila za zcela zvláštních okolností, a to po sovětské okupaci v srpnu 1968. Já jsem byl v srpnových dnech uzavřen jednotkami tehdejší NDR v Rumburku, kde jsem byl s rodinou na dovolené. Jelikož jsem se do Prahy mohl vrátit až po několika dnech, zastihl jsem Historický ústav⁴⁷ při hektickém shromažďování dokumentace k tzv. *Černé knize*.⁴⁸ Dosti mne to překvapilo, neboť představitelé tohoto ústavu platili za konzervativní váhavce. Sám za sebe to mohu potvrdit, neboť jsem měl potíže za svou činnost v redakční radě hojně tehdy čtené revue *Dějiny a současnost*. Po urychleném vydání *Černé knihy*, která patří k nejsvětlejším počínům tohoto akademického ústavu, začaly hrozit postihy a badatelská činnost pro celkovou deziluzi na pracovišti téměř ustala. Sekretářky v odděleních a fotografky neměly co dělat, pracovní doba jim neubíhala a začaly mne proto žádat o práci. Já jsem si jako nejmladší zaměstnanec ústavu dříve nemohl

⁴⁵ Viz František Michálek BARTOŠ – Pavel SPUNAR, *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*, Praha 1965, s. 277–289. – Prof. PhDr. **Pavel Spunar**, CSc. (* 1928 Praha), český historik, medievista, dlouholetý pracovník Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV (1962–1990) a poté Ústavu pro klasická studia ČSAV, resp. AV ČR (od 1990, zástupce ředitele) a Kabinetu pro klasická studia Filosofického ústavu AV ČR, člen Učené společnosti ČR. Zabývá se středověkou paleografií, kodikologií a dějinami středověké kultury, mj. spoluautor knih *Slovník latinských spisovatelů* (Praha 1984), *Kultura středověku* (Praha 1972, 1995), *Smích a pláč středověku* (s Danou Svobodovou, Praha 1987), *Kodex vyšehradský* (s Anežkou Merhautovou, Praha 2006) a autor knihy *Kultura českého středověku* (Praha 1987), též paměti *Vlny vzpomínek* (Praha 2010). Viz *Lexikon současných českých historiků*, s. 282–283; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 490–491.

⁴⁶ František ŠMAHEL, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500* (Mediaevalia Philosophica Polonorum XXV), Wrocław, Ossolineum 1980.

⁴⁷ Někdejší Historický ústav ČSAV, po roce 1970 Ústav československých a světových dějin ČSAV.

⁴⁸ Tzv. Černá kniha (podle barvy obalu): *Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968. Dokumentace*. Praha, Historický ústav ČSAV 1968 (494 stran) – kniha vyšla v třitisícovém nákladu jako studijní materiál pro vnitřní potřebu, neobjevila se ve výkladech knihkupectví a byla pouze interně distribuována. Viz i Vilém PREČAN, *Předběžná dokumentární zpráva o Černé knize*. In: V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993, s. 247–271.

dovolit někomu zadat práci, natož požádat o nějaké fotokopie. Takové privilegium měli jen vedoucí pracovníci. Dámy v sekretariátech mi nyní přepisovaly kartotéky – historik se tehdy bez nich neobešel – , zatímco fotolaboratoř s plným nasazením mi pořizovala dokumentaci pro výzkum tzv. univerzálií. Podrobné kartotéky jsem později mohl využít pro poznámky a rejstříky v *Dějínách Tábora*⁴⁹ a ve čtyřech dílech *Husitské revoluce*.⁵⁰ Neméně cenné byly pro mne fotokopie rukopisů a jejich částí bezmála ze všech pražských knihoven. V atmosféře obav z budoucnosti mi správci sbírek povolili pořizovat fotodokumentaci buď na místě, anebo v Historickém ústavu, kam jsme rukopisy nosili ve velkých nákupních taškách. Po krátké době jsem měl k dispozici rozsáhlou fotodokumentaci, kterou jsem krátce na to rozšířil i o některé rukopisy z Brna, Olomouce a dokonce též z Lipska, Vídně a Krakova. Všude jsem nalézal porozumění a projevy kolegiální solidarity.

Obojí dokumentace, kterou jsem zhruba do jara roku 1969 uvedeným způsobem pořídil, mi po vyhození z nově zřízeného Ústavu československých a světových dějin posloužila pro domácí studium. Práce řidiče pražské tramvaje byla časově velmi náročná, a proto jsem pro své bádání, tehdy spíše zálibu, využíval každou volnou chvíli. Musel jsem si přitom počínat ergonomicky, abych obě činnosti vůbec zvládl. Z tohoto důvodu jsem se pustil do evidence shromážděných rukopisných textů, jejichž fotokopie jsem měl doma k dispozici. Výhodné při tom bylo, že jsem práci mohl kdykoli přerušit a v dalším volném čase v ní pokračovat. Pocit, že jste v práci trochu postoupili a že si můžete se Solženicovým Ivanem Děnisovičem⁵¹ říci „byl to dobrý den“, mne tehdy držel nad vodou. Sami jste už asi zažili, že některé dny se vám nic nedaří. Pak je lépe se věnovat něčemu jinému, protože vše, co jste v ten den napsali, budete později přepisovat.

Zhruba po desetileté práci jsem mohl svůj *Soupis pramenů k pražskému sporu o universalia realia* publikovat.⁵² Tento malý zázrak se odehrál díky polským kolegům, kteří mi v mnohém ohledu pomohli odborně přežít. Hned po vyhození z Historického ústavu jsem dostal od svého přítele Bronislava Geremka,⁵³ pozdějšího polského ministra zahraničí, pozvání

⁴⁹ Viz pozn. 19.

⁵⁰ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I-IV*. Praha, Historický ústav 1993, 2. vyd. Praha, Karolinum 1995–1996; německy *Die Hussitische Revolution I-III*. (překlad Thomas Krzenek, redakce Alexander Patschovsky) Hannover, Hansche Buchhandlung 2002 (MGH Schriften 43,1-3).

⁵¹ Narážka na knihu Alexandra SOLŽENICYN, *Jeden den Ivana Děnisoviče* (1962), která líčí život vězně v jednom ze sovětských táborů nucených prací. Solženicyn (1918–2008) získal v roce 1970 Nobelovu cenu za literaturu.

⁵² Viz pozn. 46.

⁵³ **Bronisław Geremek** (1932–2008), polský historik středověku a politik, roku 1968 vystoupil na protest proti okupaci Československa z polské komunistické strany, přední představitel Solidarity, v letech 1997–2000 byl polským ministrem zahraničí. Česky vyšla jeho práce *Slitování a šibenice: dějiny chudoby a milosrdenství*. Praha 1999.

na konferenci o dvojí kultuře ve středověké společnosti.⁵⁴ Obětavě mi rovněž pomáhal Jerzy B. Korolec,⁵⁵ který mne seznámil s kruhem profesora Stefana Swieżawského⁵⁶ zabývajícím se středověkou filosofií. Jerzy, jenž se po Sametové revoluci stal polským velvyslancem na Slovensku, také zařídil, aby se mi pro publikaci mého *Soupisu* dostalo celé číslo jejich odborného cizojazyčného časopisu.

V Čechách jsem měl zákaz publikační činnosti, na počátku osmdesátých let se však situace v tomto ohledu poněkud uvolnila, takže jsem několik studií mohl uveřejnit i v domácích časopisech. Byla mezi nimi též poměrně rozsáhlá stat' *Universitní kvestie a polemiky mistra Jeronýma Pražského*,⁵⁷ v níž jsem mimo jiné uvedl ve známost dva nové spisy tohoto Husova přítele. Zavedlo by nás daleko, kdybych měl vysvětlit, jak jsem k svým zjištěním dospěl. Pouze naznačím, že jsem ze všech shromážděných kvestií, tj. pojednání k předem stanoveným otázkám, pořídil rozpis jejich tezí a závěrů, které jsem pak navzájem porovnával podle věcných a formálních souvislostí. Skupiny kvestií, které jsem takto vytrídil, jsem pak podrobil detailnímu zkoumání. Výsledkem tohoto metodického postupu byly autorské atribuce řady anonymně dochovaných kvestií.

Podívám se, jaké náměty pro dnešní výklad jsem si ještě poznamenal. Ceny knih. Ne náhodou tu jde o souvislost s výzkumem rukopisů. Když procházíte desítky katalogů rukopisných kolekcí a stále nenalézáte to, co hledáte, jste vděční za jiné poznatky, které se Vám z ničeho nic vynoří. Údaje o cenách knih mne zaujaly na první pohled. Jakmile jsem zjistil, že literatura se jimi zabývala jen okrajově, začal jsem údaje o cenách knih, pergamenu, papíru, písářských a knihvazačských prací systematicky evidovat. Po několika letech jsem měl dostatek podkladů pro studii, kterou jsem poslal redakci *Sborníku historického*, kde také vyšla.⁵⁸ Ve studii lze sice nalézt i řadu zajímavých údajů kulturně historické povahy, např. o prodeji laciných biblí do ciziny v době husitských válek, připomínám ji však především jako podnět pro sledování vedlejších témat v rámci jinak zaměřeného výzkumu. Jinými slovy, musíte-li procházet velké množství pramenů, pak se vyplatí získávat odpovědi i jiné otázky, které lze

⁵⁴ Na konferenci jsem přednesl příspěvek *Piśmienność warstw ludowych w Czechach w XIV i XV wieku*. In: Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 189–205.

⁵⁵ **Jerzy Bartłomiej Korolec** († 2002), polský historik filosofie, katolický intelektuál a žák papeže Jana Pavla II., v 90. letech 20. století polský velvyslanec ve Slovenské republice.

⁵⁶ Prof. **Stefan Swieżawski** (1907–2004), vlivný polský filosof a historik, autor nejrozsáhlejšího díla o filosofii 15. století (*Dzieje filozofii europejskiej XV wieku I–VIII*), poradce II. Vatikánského koncilu a přítel papeže Jana Pavla II.

⁵⁷ Vyšla v AUC-HUCP 22/2, 1982, s. 7–41.

⁵⁸ František ŠMAHEL, *Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500*. In: Sborník historický 14, 1966, s. 5–48.

takto příležitostně zkoumat. Přinejmenším si tak rozšiřujete okruh námětů, které byste mohli v budoucnosti zpracovat.

Konec konců jsem tímto způsobem získal i cenné údaje o přednáškách na pražské universitě v prvních desetiletích její existence. Úřední knihy rektorů a děkanů jsou z tohoto hlediska naprosto nedostatečné. Jména přednášejících sice většinou můžeme zjistit či předpokládat, pokud však jde o jejich konkrétní lekce, prameny mlčí. Při výzkumu rukopisů jsem však přece jen narazil na cenné soupisy přednášek, které v Praze v letech 1388–1390 vyslechli dva zahraniční studenti.⁵⁹ Někdy je prostě třeba zaplňovat drobná místa na mapě poznání drobnými kaménky, které jednou pomohou vytvořit celou mozaiku.

Původně jsem osnovu svého výkladu koncipoval podle jednotlivých pomocných věd historických. Zatím jsem se převážně věnoval jen kodikologii, nauce o rukopisné knize. Částečně jsem se dotkl i paleografie, neboť četba středověkých rukopisů předpokládá nejen znalosti latiny, střední horní němčiny a staré češtiny, ale i starých písem včetně jejich zkratek. Pomohu si opět příkladem. Ve zmíněné již faksimilii nejstarších universitních katalogů jsem si povšiml, že soupis knihovny Rečkovy koleje byl průběžně doplňován. Paleografický rozbor v tomto případě mi umožnil mimo jiné zjistit roční přírůstky a jména některých knihovníků.⁶⁰ Díky kodikologickému a paleografickému zkoumání se mi později podařilo objevit vzácný autograf Jeronýma Pražského.⁶¹

Říká se, že náhoda přeje připraveným. Nemáme-li však v sobě jiskru, nejsme-li v noci líní vstát, když nás něco ve spojitosti s výzkumem napadne, žádné nápady si nezasloužíme. Teprve časem totiž poznáme, jak jsou nápady vzácné. Nestačí noční myšlenky zapsat až ráno, protože mezitím stačily vyčpět a ztratily svou podmanivost. Ráno stejně většinou zjistíme, že nás někdo předešel. Ještě horší je, když nás tlačí čas a téma pro slíbený příspěvek marně hledáme. V roce 1971 jsem se ocitl v obdobné situaci. Ještě dva dny před konferencí, která měla být poslední svobodnou debatou svého druhu, jsem netušil, o čem budu mluvit. V noci jsem začal číst z čirého zoufalství Chelčického spisy, které jsem měl na nočním stolku. Po chvíli jsem si všiml, že tento arcikritik spatřoval v městech jen zlo a násilí, což bylo ve středověkém myšlení naprosto ojedinělé. Během dvou dnů jsem načrtl studii o antiideálu města v díle Petra

⁵⁹ František ŠMAHEL, *Zwei Vorlesungsverzeichnisse zum Magisterium an der Prager Artistenfakultät aus deren Blütezeit 1388–1390*. In: *Jahrbuch für Universitätsgeschichte* 4, 2001, s. 195–207.

⁶⁰ Viz TÝŽ, *Knihovní katalogy koleje Národa Českého a koleje Rečkovy*. In: *AUC-HUCP* 2/1, 1961, s. 59–85, zde s. 66–75.

⁶¹ V mluveném výkladu jsem svůj postup podrobně objasnil. Zde stačí odkázat na výše citovanou studii *Univerzitní kvestie a polemiky mistra Jeronýma Pražského* (viz pozn. 37 a 57).

Chelčického. Byl to také poslední článek, který jsem otiskl v *Československém časopise historickém* před jeho normalizační proměnou.⁶² Dvakrát mi přitom bylo škrtnuto slovo „antiideál“ z názvu jako ideově podezřelé. Vrátil jsem ho tam v poslední korektuře a už tam zůstalo.

Ve výzkumu musíme znovu a znovu hledat nové cesty a někdy i obětovat čas, který může přijít na prázdno. Poznání ve vědě totiž jen zřídka kdy může být předem odhadnuto. Proto také grantové projekty jsou z tohoto hlediska postaveny na hlavu. Dříve, za dob Josefa Hlávky,⁶³ se podpory udělovaly za dokončená a úspěšně obhájená díla. Dnes grantové peníze někdy vyletí oknem. Snad ze mne nemluví jen staromilec, který většinu života všechno musel sám přepisovat na stroji. Snažil jsem se nedělat mnoho chyb, abych texty nemusel pořád mazat, přepisovat, používat bělobu či celá místa přelepovat. Bez počítače se už více než dvě desetiletí neobejdu. Nejsem si však jist, zda jsem si práci skutečně usnadnil, neboť co chvíli se musím vracet a opravovat chyby, kterých jsem se ve spěchu dopustil.

Nyní také již začínám spěchat, protože nestihnu rozvést všechny body, které jsem si poznačil. Následovat by měla sfragistika, k níž jsem se musel uchýlit při řešení záhady nejstarší pečeti university Karlovy. Ano, té, jejíž vyobrazení nalezneme téměř na každém dokumentu této vysoké školy. Nezbyvá mi nic jiného než odkázat na svoji studii.⁶⁴ Nejinak tomu bude s prameny správní povahy, z nichž jsem zamýšlel zmínit svoji studii o nekrologiu krumlovských minoritů. S pomocí tohoto pramene se mi snad definitivně podařilo odstranit dohady o stáří Jana Žižky z Trocnova.⁶⁵

Když nápad nepřichází, může někdy historikovi pomoci i náhoda. Humanista Eneáš Silvius Piccolomini, pozdější papež Pius II. a autor *České kroniky*,⁶⁶ se dvakrát v roce 1451 zastavil na Táboře, kde byl pohostinně přijat. Své zážitky záhy na to barvitě vyličil v listu kardinálu Juanu Carvajalovi.⁶⁷ Mimo jiné mu sdělil, že si první táboři postavili své stany bez ladu a skladu, jak je prostě napadlo. Silviovi se to skutečně mohlo stát, vždyť i dnešní návštěvníci snadno mohou propadnout tomuto dojmu. Já jsem sice věděl, že se již v počátcích

⁶² František ŠMAHEL, *Antiideál města v díle Petra Chelčického*. In: ČsČH 20, 1972, s. 71–94.

⁶³ **Josef Hlávka** (1831 Přeštice, okres Plzeň-jih – 1908 Praha), rakousko-uherský, resp. český architekt, stavební podnikatel a politik, známý český mecenáš.

⁶⁴ František ŠMAHEL, *Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity*. In: AUC-HUCP 41/1-2, 2001, s. 11–31.

⁶⁵ TÝŽ, *Záhady dvou Žižků a Žižkova věku*. In: Husitský Tábor 3, 1980, s. 5–50.

⁶⁶ **Enea Silvio Bartolomeo** (Aeneas Silvius Bartholomeus) **Piccolomini** (1405 Corsignano, Itálie – 1464 Ancona), známý italský humanista, diplomat a historiograf, v letech 1458–1464 papež **Pius II.** Jedním z jeho nejznámějších děl je *Historia Bohemica* (*Historie česká*), první v humanistickém duchu koncipované historické dílo, jež bylo věnováno zaalpské zemi. České země včetně Tábora navštívil v roce 1451 jako císařský vyslanec. Viz *Biografický slovník českých zemí. I. A.* Praha 2004, s. 44. Více o něm František ŠMAHEL, *Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká*. In: Enea Silvio Historia Bohemica / Historie česká, Praha 1958., s. XIII–LII.

⁶⁷ **Juan Carvajal** (1399/1400 Trujillo, Španělsko – 1469 Řím, Itálie), kardinál a papežský diplomat, který mezi lety 1440 a 1449 absolvoval četné cesty do Říše a do Čech.

táborské pevnosti parcely na náhorní planině vyměřovaly, dochovaná uliční síť tomu však nenasvědčovala. Zcela nahodile se mi podařilo táborskou zvláštnost pochopit jednoho dne na počátku listopadu, kdy do rána napadlo zhruba deset centimetru sněhu. Během dopoledne vysvitlo slunce, sníh rychle roztával a voda se začala valit od nejvyššího bodu náměstí do všech stran. K svému překvapení jsem viděl, jak voda proudí dolů přesně do křivolakých uliček, které takto promyšleně navrhli původní obyvatelé města.⁶⁸

Bliží se závěr mého rozpomínání, a proto bych nechtěl přejít ožehavou otázkou, kterou jsem předem dostal: jak se dívám na historiky a vědce, kteří spolupracovali s komunistickým režimem. Obávám se, že odpovím jen v hrubém náznaku. Předně se zapomíná na to, že generace, která aktivně vstupovala do poúnorové doby, si sebou nesla tíživé předchozí zkušenosti a prožitky. Silně je poznamenal už Mnichov, jejich mládí spadalo do druhé světové války, v níž někteří ztratili své příbuzné. František Graus a Pavel Oliva,⁶⁹ oba vynikající vědci, prošli Terezínem, jiní, například další můj učitel Jan Havránek,⁷⁰ byli nasazeni v pracovních táborech. Osvoboditelé většiny obnovené republiky přišli z východu, o němž mladí mnoho nevěděli. Po každé z obou světových válek 20. století přicházel prudký odklon doleva. Angličané svoji vděčnost Churchillovi dali najevo svými hlasy labouristům, nejinak dopadl generál de Gaulle ve Francii. Silný pohyb doleva se přirozeně projevil u i nás, zvláště když byl komunisty obratně manipulován. Komunisti také dostali ve volbách většinu hlasů, neboť uměli dát nějakou naději.

Ani mladí levicově smýšlející intelektuálové nebyli proti svodům marxismu a sociálního utopismu imunní. Podléhali mu o to snadněji, že je režim vrhal do popředí a že je posouval do míst vyhrazených dříve starší generaci. O to větší pak, počínaje rokem 1956, byla jejich

⁶⁸ K dalším podrobnostem František ŠMAHEL, *Základy města: Tábor 1432–1452*. In: Husitský Tábor 5, 1982, s. 7–14, zde s. 51.

⁶⁹ Prof. PhDr. **Pavel Oliva**, DrSc. (* 1923 Praha, narozený jako *Pavel Ohrenstein*), český klasický filolog a historik. Řadu let působil v Historickém ústavu ČSAV, spolupracoval s Kabinetem pro klasická studia ČSAV a s Ústavem řeckých a římských studií Filosofické fakulty University Karlovy, v roce 1981 byl hostujícím profesorem na universitě v Oxfordu. Publikoval velké množství studií o aktuálních otázkách dějin starověku v odborných časopisech i v zahraničí, je autorem i spoluautorem řady učebnic dějin starověku, encyklopedických i monografických publikací o problematice antického Řecka a Říma nebo biografii významných osobností starověkých dějin (mj. *Zrození evropské civilizace*. Praha 2003), zejména v poslední době se věnuje i činnosti překladatelské. Vzhledem ke svému židovskému původu byl v sedmnácti letech vyloučen z klasického gymnázia a poté zařazen do jednoho z prvních transportů do židovského ghetta v Terezíně, v průběhu války byl pak přesunut do koncentračního tábora Osvětim-Birkenau – svědectví o tom podal v knize *Holokaust mé rodiny* (2009). Po válce vstoupil do KSČ, s níž se později rozešel. *Lexikon současných českých historiků*, s. 215–217; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 386.

⁷⁰ Prof. PhDr. **Jan Havránek**, CSc. (1928 Teplice – 2003 Praha), český historik, dlouhá léta působil na Katedře čes. dějin FF UK (1955–1970, znovu od 1990, profesorem českých a slovenských dějin jmenován až v roce 1992), dlouholetý vědecký pracovník Ústavu dějin UK (1960–1970, 1990–1996) a Archivu UK (1970–1990), od roku 1991 byl předsedou české části Rakousko-československé (později české) historické komise, byl nositelem rakouské státní ceny Antona Gindelyho (1995). Zabýval se dějinami 19. a 20. století, zejména s důrazem na sociální dějiny, historickou demografii a dějiny universit. Viz *BSAČZ*, s. 214; *Lexikon současných českých historiků*, s. 91; *Lexikon českých historiků 2010*, s. 157–158.

deziluze. Mnozí z nich se k ní ovšem dobrali až na prahu Pražského jara. Rychle se znovu snažili dostat do popředí obrodné vlny, jak to výstižně vylíčil ve svých knihách Milan Kundera.⁷¹ Znovu byli také prvními na řadě, když na začátku normalizace byli z KSČ vylučováni. Každý to nesl jinak. František Graus našel uplatnění v emigraci, Josef Macek byl odsunut do Ústavu pro jazyk český, kde mohl publikovat jen pod cizím jménem, jiní skončili v kotelnách a v maringotkách. Ne všichni ovšem, vysoké školy a akademické ústavy se naplnily novými lidmi, nad nimiž dohlížely prověřené kádry s nevalnou odbornou reputací. Tolik ve zkratce. Snad se mi však podařilo naznačit, jak obtížné je vyslovovat obecné soudy a jak je naopak snadné z nepochopení křivdit kolegům, kteří si svou dobu pro život sami nevybrali.

Poslední otázka, kterou jsem obdržel, je neméně citlivá, neboť se týká spolupráce historiků se státní bezpečností. Každý případ by bylo třeba posuzovat individuálně, Jisté je, že státní bezpečnost se na historiky přednostně zaměřila. Při návštěvě prof. Jeana Delumeaua⁷² v Praze jsem se s ním sešel na důvěrné schůzce, které byli přítomni další tři mně velice blízcí kolegové. Všichni tři, jak později vysvitlo, byli na seznamech Státní bezpečnosti. Z toho ještě nelze nic vyvozovat. A více vám k tomu také neřeknu, protože bylo pod mou důstojnost zajet do Pardubic a hrabat se v písemnostech plných hnusu a lidské slabosti. Vcelku si myslím, že hlavní vina padá na hlavy těch, kteří v minulém systému své oběti vydírali a pod různými záminkami je nutili podepsat tzv. vázací akty.

Zažil jsem tuto zkoušku cti na vlastní kůži. Jako vdovec jsem měl v roce 1984 dvě dospívající děti. Když se mě „estébáci“ snažili ke spolupráci donutit, mimo jiné mně vyhrožovali, že vyrazí mé milostné vztahy a že se můj syn nedostane na gymnázium. Tím, že se jim neupíší, zkažím mu život a musím počítat s tím, co mně na to jednou řekne. Zde skončím, protože zcela výjimečně mně okamžitě napadla správná a trefná odpověď: „A co by mně řekl, kdybych to podepsal?“ Za tato slova se snad nemusím stydět.

⁷¹ **Milan Kundera** (* 1929 Brno), český spisovatel žijící od roku 1975 ve Francii, autor zde má především na mysli román *Žert* (1967). Více k němu *Slovník českých spisovatelů od roku 1945 I A-L*, Praha 1999, s. 476–478.

⁷² Prof. **Jean Delumeau** (* 1923 Nantes, Francie), francouzský historik, specialista na náboženské dějiny raného novověku, člen Francouzské akademie, česky vyšly jeho knihy *Strach na západě ve 14.–18. století I-II*, Praha 1997–1998; *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše*, Praha 2003 a *Tisíc let štěstí*, Praha 2010.